

FRI-2B.312-1-NS-05

MEANING AND ESSENCE OF THE TERM "SPECIAL KNOWLEDGE" WHEN APPOINTING FORENSIC EXPERTISE IN THE CRIMINAL PROCESS

Assoc. Prof. Nevena Ruseva , PhD

Department of Criminal Law,

"Angel Kanchev " University of Ruse

Phone: +359 88 623456

E-mail : nruseva@uni-bg.com

Abstract: *The following article discusses the essence of the term "special knowledge" used in the Criminal Procedure of Republic of Bulgaria and its application in the implementation of the "expertise" method of proof. In criminal proceedings the use of special knowledge is carried out through the application of its different subtypes, namely by attracting knowledgeable people, specialists from various fields of science, technology or art to carry out a non-scientific research, one that can give an answer to the tasks arisen in the course of the investigation.*

Keywords : *special knowledge, expertise in criminal proceedings, research, science, technology, art*

JEL Codes: K14

Събирането и оценката на доказателства в наказателното производство са дейности, които се реализират при строго спазване на предвидения в НПК процедурен ред, където в разпоредбата на чл. 136, ал. 1 НПК са регулирани и лимитивно изброени способите за доказване - разпит, експертиза, оглед, претърсване, изземване, следствен експеримент, разпознаване на лица и предмети и специални разузнавателни средства.

Един от предвидените в горната норма способности на доказване е експертизата. Именно основанията за назначаването ѝ, както и нейното приложение и ролята на вещите лица в изготвянето ѝ като процесуален инструмент в хода на наказателните производства, са предмет на обсъждане в настоящото изложение.

В текста на чл. 144, ал. 1 от Наказателнопроцесуалния кодекс законодателят е предвидил възможността при наличие на определени условия и предпоставки съдът или органът на досъдебното производство да назначат експертиза.

Експертизата като способ на доказване, предвиден в чл. 136, ал. 1 на наказателнопроцесуалния ни закон, предполага привличане като специалисти - експерти в наказателното производство на лица, които въз основа на притежаваните от тях знания и компетенции да извършат специфично ненаучно изследване, отнесено към поставените им задачи и даващо отговори на въпроси, свързани с предмета на доказване или други обстоятелства, подлежащи на установяване по същото наказателно производство.

Същината на разглеждания доказателствен способ се състои в изучаването и решаването на въпроси, изискващи компетентност в областта на науката, техниката, изкуството или други отрасли на знанието, а изискваните „специални знания и умения“, които следва да притежават вещите лица, на които се възлага експертиза, поставят разглеждания процесуален инструмент в значимата роля и със задача да бъдат внедрени постиженията на науката и техниката в конкретния правен спор.

И именно, доверявайки се на познанията и опита на специалисти от съответните отрасли, законодателят, чрез нормата на чл. 147 от НПК, е предвидил тяхното привличане и участието им като вещи лица в наказателното производство.

В настоящото изложение са представени за обсъждане съдържащите се в текста на чл. 144, ал. 1 НПК предпоставки за назначаване на експертиза в наказателното производство, а именно: „*когато за изясняване на някои обстоятелства по делото са необходими специални знания из областта на науката, изкуството или техниката*“.

Без претенции за навлизане в дълбините на темата за предмета и тежестта на доказване в наказателното производство⁸¹, не може да не отбележим, че в първата част от изр. 1 на горната разпоредба – „за изясняване на някои обстоятелства по делото“, законодателят безспорно е визирал необходимост от изясняване на обстоятелства, които или са включени в предмета на доказване, или пък са пряко отнесени към тях. В първия случай неизяснени например могат да бъдат обстоятелствата, свързани със стойността на отнетите при кражба вещи или пък с вида и характера на телесната повреда, причинена на пострадалия, т.е. такива, които са включени в предмета на доказване по смисъла на чл. 102, т.2 НПК. Установеното в наказателнопроцесуалната наука схващане⁸² навежда към твърдението, че предметът на доказване включва съвкупността от факти и обстоятелства, които трябва да се установят, за да се реши правилно делото. В духа на горните твърдения е и съдържанието на Определение от 06.02.2018 г. по тълк. д. № 7/2017 г., ОСНН НА ВКС, където съдът ясно е начертал обхвата и границите на предмета на доказване: „... Гаранция за постановяване на правилна присъда е правилното изясняване на съвкупността от обстоятелства и факти, включени в предмета на доказване...“.

Извън начертаните граници на предмета на доказване обаче, до необходимост от назначаване на експертиза поради *неизяснени обстоятелства* ще се достигне, например, при съмнение дали малолетно лице, очевидец на извършеното престъпление, предвид крехката си възраст и/или други субективни фактори, би могло да участва в наказателното производство в качеството на свидетел - правилно да възприема фактите, които имат значение за делото, и да дава достоверни показания за тях. В такава хипотеза се излиза от кръга на задължителните за установяване обстоятелства от предмета на доказване, но от друга страна се предполага назначаването и извършването на задължителна по смисъла на чл. 144, ал. 2, т. 5 НПК експертиза.

По-нататък разпоредбата на чл. 144, ал. 1 НПК изисква като условие за назначаването на експертиза, лицата, на които се възлага тя, да притежават **специални знания**⁸³.

По смисъла на § 1, т. 6 от Допълнителните разпоредби на Наредба № 2 от 29 юни 2015 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица⁸⁴, специални са тези знания, „които отговарят едновременно на следните изисквания: не са юридически, с изключение на тези, които се отнасят до чуждестранно законодателство и практика; не са общоизвестни; получени са в резултат на теоретична подготовка и практически опит по определена научна дисциплина“.

Легалната дефиниция на разглеждания термин сочи към извода, че за да притежават знанията признака „специални“, те трябва да отговарят кумулативно на следните условия:

→ да не са юридически, с изключение на тези, които се отнасят до чуждестранно законодателство и практика;

→ да не са общоизвестни;

→ да са получени са в резултат на теоретична подготовка и практически опит по определена научна дисциплина.

Първото измежду изброените по-горе условия сочи към знания, които са от изключителната компетентност на съда и органите на досъдебното производство, т.е. тези, свързани с обстоятелствата, включени в предмета на доказване, вкл. относно произнасяне за вината на извършителя на престъплението. Обратното сочи делегиране на отговорности и възлагане вещите лица те да проявяват доказателствена активност и да решават

⁸¹ Вж. Вучков, В. – Предмет и тежест на доказване, Сиби, 2008 – издание, в което на монографично ниво авторът е обсъдил в детайли кръгът и обстоятелствата, подлежащи на установяване и доказване в наказателното производство, както и границите и обхвата на доказването – бел. авт.

⁸² Вж. Павлов, Ст. Наказателен процес на Република България, Обща част, Сиби, 1996, 278 и сл.

⁸³ Относно термина „специални знания“ Вж. още Бобев, К. Използване на специални знания в наказателното и гражданското производство - състояние и проблеми, Юридически сборник, ЗЮН, 2011 – Бел. авт.

⁸⁴ НАРЕДБА № 2 ОТ 29 ЮНИ 2015 Г. ЗА ВПИСВАНЕТО, КВАЛИФИКАЦИЯТА И ВЪЗНАГРАЖДЕНИЯТА НА ВЕЩЕТЕ ЛИЦА, Издадена от министъра на правосъдието, Обн. ДВ. бр.50 от 3 Юли 2015г.

фактическите и правни въпроси по делото вместо съда. Изключение от това правило включват хипотезите, при които въпросите на експертизата изискват правни знания, стига обаче те да се отнасят до чуждестранно законодателство и практика – напр. в случаите, когато предметът на разследване касае извършване на дейности, регулирани от чуждестранно законодателство – бел. авт.

В същата насока са и изводите, произтичащи от утвърдената съдебна практика на ВКС⁸⁵

Второто, съдържащо се в Наредба № 2 от 29 юни 2015 г. условие, за да притежават знанията признака „специални“ обхваща тези познания, които не попадат в категорията общоизвестни. В наказателнопроцесуалната теория не съществува дефиниция на понятието общоизвестни (ноторноизвестните) факти или данни, респ. знания. По аналогия от гражданскопроцесуалното право, можем да приемем богатата съдебна практика по тълкуване нормата на чл. 155 ГПК, а именно, че *общоизвестни са фактите, които са известни на неопределен кръг от лица*. В този смисъл такива биха били и **знанията**, които са известни на неопределен кръг от лица - например относно информация, съдържаща се в Търговски регистър, относно разписание на градски транспорт, друга публично изнесена информация и т.н. Включването на разглежданото условие като предпоставка, изключваща признака „специални“ знания, е напълно обяснимо и сочи към процесуална икономия, а обратното би довело до допълнителна и напълно ненужна тежест, забавяне и формалност на наказателното производство.

Третото и последно поред условие, сочещо към признака „специални“, изисква знанията, притежавани от вещите лица, да *са получени в резултат на теоретична подготовка и практически опит по определена научна дисциплина*. Включването на разглежданото условие в кръга на обсъжданите такива е напълно логично и изцяло кореспондира с нормата на чл. 7, ал. 1 от Наредба № 2 от 29 юни 2015 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица. В разглеждания текст алтернативно в шест отделни разпоредби са изброени професионалните и/или образователните изисквания, на които трябва да отговарят лицата, за да бъдат включени/утвърдени като вещи лица по смисъла на същата наредба. Именно притежаването на академична и/или научна степен, наред с притежаването на изискуем стаж по съответната специалност, са най-малкото предпоставки, сочещи към опитност, вещина и професионална компетентност, необходими за да има възможност лицата да бъдат привлечени като специалисти в съответната област на познание.

Изхождайки от горния анализ и стъпвайки на изградената и утвърдена съдебна практика, можем да изведем тезата за същината на разглежданото понятие „специални знания“ в контекста на наказателното производство по следния начин:

Специалните знания представляват комплекс от научни познания, които не са общоизвестни и не са от юридическо естество, придобити са чрез специално образование и практическа подготовка и могат да бъдат използвани в търсене на отговори на въпроси, свързани с изясняване на неустановени обстоятелства, явления и факти, значими за съответното наказателното производство.

По-нататък, обсъждайки предпоставките за назначаване на експертиза в наказателното производство, разглеждаме термина, предвиден в чл. 144, ал. 1 НПК – *необходимост*.

⁸⁵ Решение № 495 от 04.11.2008 г. по н. д. № 483/2008 г., н. к., I Н. О. НА ВКС: „Съгласно чл. 144, ал. 1 НПК, експертиза се назначава, когато за изясняване на обстоятелства по делото са необходими специални знания из областта на науката, изкуството или техниката. По правни въпроси не може да се назначава експертиза, а от формулираната задача на СППЕ е видно, че се касае за отговор на правен въпрос. СППЕ е процесуално недопустима и като такава не може да бъде ползвана нито във вреда, нито в полза на подсъдимия. Ето защо, неоснователно защитата изтъква, че изводите за субективната страна на деянието следва да се основат на посоченото заключение. Въззивният съд е преценил субективната страна, ползвайки съвкупността от писмени, гласни и веществени доказателства, като при формиране на вътрешното му убеждение цитираната експертиза не е имала решаващо значение.“; Решение № 306 от 16.04.2018 г. по н. д. № 966/2017 г., н. к., II Н. О. НА ВКС; Решение № 455 от 20.11.2018 г. по н. д. № 702/2018 г. на Апелативен съд – София и др. – бел. авт.

Етимологията на понятието *необходимост* навежда към аналогия с термините *потребност*, *ужда*, *наложителност*. Именно за такава *потребност* и *наложителност* сочи и наказателнопроцесуалният ни закон, предвиждайки случаи, в които за нуждите на производството да се достигне до сфери, излизащи от обхвата на правните науки, а именно до специалисти, които притежават знания в различни области, изброени в чл. 144, ал. 1 НПК – наука, изкуство или техника. За разлика от ГПК, който в разпоредбата на чл. 195, ал. 1 включва и *занаятите*, в Наказателнопроцесуалния кодекс тази област не е въведена, което обаче не считаме за пропуск на законодателя, тъй като същият кодекс не препятства и не ограничава търсене и използване на специални знания и от сферата на занаятите. Още повече, че на редица занаяти може да гледа като на вид изкуство, тъй като в същината си то представлява продукция под формата на творческо отражение, възпроизвеждащо реалността или части от нея.

По-долу подлагаме на обсъждане именно тези, изброени в НПК три области, от сферите на които законодателят е предвидил, че следва да бъдат търсени специалисти.

► **Необходимост** от специални знания от областта на **науката** ще възникне при всяка хипотеза, в която в хода на едно наказателно производство се достигне до търсене на познания и компетентности от областта на различни по вид сфери на научната доктрина. Науката, като система от познания за закономерностите в обществото, мисленето и природата, представлява съвкупност от знания, която в теорията има няколко направления. В тази област могат да бъдат включени съдебномедицинските експертизи, съдебнопсихологичните и съдебнопсихиатричните, такива, свързани със счетоводството, икономиката и финансите и др.

► **Експертизи**, които да изискват специални знания от областта на **техниката**, се назначават в случаите, когато за решаване на възникналите въпроси по делото са необходими именно технически познания. Най-общо техниката може да бъде разглеждана като комплекс от различни науки, свързани с изучаването и създаването на средства за производство и на инструменти на труда, а в по-тесен план – като съвкупност от похвати, начини и средства за извършване на някаква дейност, с цел задоволяване на материалните и нематериалните нужди на хората .

Тъй като сами по себе си техническите направления и области съдържат огромно многообразие по вид, насоченост и обем, и в науката, и в практиката се е наложила самостоятелна квалификация на видовете технически експертизи, а именно тези, изброени в Пети клас "Съдебни инженерно-технически експертизи" от Приложение № 1 към чл. 4 от Наредба № 2 от 29 юни 2015 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица. Съобразно тази квалификация техническите експертизи са обособени в осем отделни категории⁸⁶, които обаче считаме, че не следва да тълкуваме ограничително. Напротив – видовете технически експертизи могат да бъдат толкова различни по вид и направление, колкото разнообразни са теченията и направленията в съвременната техника и същите могат да бъдат назначавани както като самостоятелни такива, така и като комплекси, в случаите, когато са необходими специални знания от повече от една области.

► До **необходимост** от извършване на експертиза, която да изисква специални знания от областта на **изкуството**, може да се достигне при разследване на престъпления с предмет произведения на изкуството (кражба, обсебване, унищожаване и повреждане, контрабанда и др.), както и когато предмет на посегателство са движими или движими вещи, които имат културноисторическа и/или художествена стойност и др. Изкуството, разглеждано като съвкупност от създадени от хората с естетическа, религиозна или символична цел течения и продукции, при съобразяване с определени по вид и обем изисквания и техники, предполага особени притежаване на компетенции и задължителни познания в съответната сфера на

⁸⁶ Съдебна инженерно-техническа експертиза, Съдебна автотехническа експертиза, Съдебна инженерно-технологична експертиза, Съдебна компютърно-техническа експертиза, Съдебна строително-техническа експертиза, Съдебно-пожаротехническа експертиза, Съдебно-енергийна експертиза и Съдебнооценителска-автотехническа експертиза.

определен кръг от лица. Именно тези техни познания биха били полезни при възникване на необходимост в хода на наказателно производство от категорията на изброените по-горе.

В разглежданите хипотези неизбежно се достига до търсене на отговори на въпроси, същината на които сама по себе си изисква притежаване на знания от областта на изкуството, поради което в практиката най-често се назначават експертизи, определени в Приложение № 1 към чл. 4 от Наредба № 2 от 29 юни 2015 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица а именно: Девети Клас "Съдебно-изкуствоведски експертизи".

В заключение и като обобщение на изложеното по-горе отново следва да се подчертае съществената и изключително важна необходимост от използване на специални знания, притежавани от съответните вещи лица в наказателното правораздаване. Тази необходимост е провокирана от интензитета на навлизане на различни по вид и обем знания във всички области на науката, техниката и изкуството – обстоятелство, което се дължи на факта, че извършването на престъпления се характеризира с все по- нови и по-усъвършенствани методи.

В отговор на това „развитие“ на престъпността наказателното правораздаване и в частност приложението на разгледания процесуален инструмент – експертизата в наказателното производство, изисква използването на адекватни, вкл. и иновативни, техники, методики и средства, чрез които да се достигне до съвременни, експертни изследвания и анализи в дейността по разкриване и разследване на престъпления.

REFERENCES

Bobev, K. *Use of special knowledge in criminal and civil proceedings - status and problems*, Juridical Collection, ZUN, 2011

Velev, O. (2019) *Migration crimes under Bulgarian criminal law*. Institute for the State and Law. St. 201-276

Vuchkov, V. *Subject matter and burden of proof*, Sibi, 2008

Danailova, A, Nikolaeva, G, Elagina, V. (2014) *On some aspects of the use of special knowledge in the process of checking reports about the crime* / Oryol State University Bulletin. Series: New Humanities Studies. 2014. No. 3 (38). pp. 15-18

Kalinkov, S. (2020). *Law applicable to property relations between spouses according to Regulation (EU) No. 2016/1103*, IK "Trud I Pravo", 11.2020.

Krushkova, S. (2022). *THE EXPERT INTERVIEW - A KEY TOOL IN FORENSIC PSYCHOLOGICAL EXAMINATION OF VICTIMS OF VIOLENCE*. Socio Brains. No 92, 68-72

Kumanova, E, Barbolova. A. (2022). *Comparative study of the involuntary hospitalization in a psychiatric hospital according to the Bulgarian legislation*. Ruse University press. 43-90

Raqnova, K. (2022). *Criminal environment and terrorism*. Conference of National Military University "Vasil Levski". 135-146

The report signifies the results of the activities of project No. 2022-UF-01, financed by the Scientific Research Fund of the University of Ruse.